

BİR NEDEN ARAYIŞI OLARAK YAŞAMAK YA DA ÖLMEK: İŞE YARAR BİR ŞEY[†]

Zeynep Duran

Albert Camus'ye göre, *gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır, intihar. Yaşamın yaşanmaya değip değmediği konusunda bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir.* Bu soruya kendi cevabını romanları, tiyatro oyunları ve denemelerinde net bir şekilde verir **Camus**. Ona göre hayatta bu soruya cevap arayan insan öncelikle "Absürt"ün bilincine varmalıdır. Ki "absürtlük duygusu, her sokağın dönemecinde, her adamın yüzüne çarpabilir."¹ Absürt, insan varoluşunun çelişkili doğasında yer alır. Varoluş çelişkilidir, çünkü hayat ölümle yarıda kesilmeye mahkûmdur. Bu nedenle insanın hayatta bir anlam bulma arzusu, bu anlamı bulabilme acizyeti ile neticelenir:

Dekorların yıkıldığı olur. Yataktan kalkma, tramvay, dört saat çalışma, yemek, uyku ve aynı uyum içinde Salı Çarşamba Perşembe Cuma Cumartesi, çoğu kez kolaylıkla izlenir bu yol. Yalnız bir gün "neden?" yükselir ve her şey bu şaşkınlık kokan bıkkınlık içinde başlar. "Başlar", işte bu önemli. Bıkkınlık, makinemsi bir yaşamın edimlerinin sonundadır, ama aynı zamanda bilincin devinimini başlatır. Onu uyandırır, gerisine yol açar. Gerisi, bilinçsiz olarak yeniden zincire dönüş ya da kesin uyanıştır. Uyanışın ardından da sonuç gelir zamanla; intihar ya da iyileşme.²

Camus, bir kere bu bilince ulaşıldı mı, insanın önünde iki yol belirlediğini söyler: *kabullenme* veya *başkaldırı*. İnsanın bu gerçekle bir uzlaşma yoluna gitmesi kabullenmedir. **Kierkegaard** ya da **Dostoyevski**'de görüldüğü gibi, "zihinsel bir sıçrama" yoluyla aklın tıkanıdığı bir noktada metafizik alana geçerek varoluşa

[†] Sekans Film Çözümlemesi Yarışması 2018 Birincisi

aşkın/tanrısal bir açıklama getirme bunun yollarından biridir. (Ancak Camus bu yaklaşıma “felsefi intihar” adını verir ve bu yolu benimsemez.) Kabullenmenin bir diğer yolu ise intihardır. İntihar da bir kabullenıştır, çünkü “her şey tükenmiştir... [insan] geleceğini, biricik ve korkunç geleceğini fark eder ve ona doğru atılır. İntihar, Absürdü kendince çözer. Onu da aynı ölüme sürükler.”³

Camus’nün kendi düşünce sisteminde vardığı yer ise “başkaldırı”dır: Başkaldırı, Absürt’ün kendisiyle yüzleşerek evrenin rasyonel akla aykırılığını, tutarsızlığını, tanrısal ya da insani bir özden yoksun olduğunu anlamaktır. Hayata bir anlam yaratma çabasının beyhudeliği ve bu gerçekle ölene kadar yaşanacağı bilincine ermek ve tüm bu bilinçte mutluluk duyabilmektir. Tanrılar tarafından her gün bir kayayı dağın tepesine itme cezasıyla cezalandırılmış Sisifos, kendi taşıdığı kayanın her akşam aşığı yuvarlanışını gördüğünde mutlu olmalıdır:

Sisifos’un tüm sessiz sevinci buradadır: yazgısı kendisindedir. Kayası kendi nesnesidir. Aynı biçimde [Absürt] insan da sıkıntısı üzerinde gözleme başladığı zaman, tüm putları susturur. Birdenbire, sessizliğine bırakılmış evrende, yeryüzünün binlerce hafif, hayran sesi yükselir... Gölgesiz güneş yoktur ve geceyi tanımak gerektir. Absürt insan evet der, çabası hiç dinmeyecektir artık.⁴

Dolayısıyla ölüm, hayatın kıymetini anlamamızı sağlayan bir son olduğu için kıymetlidir. **Pelin Esmer**’in son filmi *İşe Yarar Bir Şey* (2017), işte tam olarak felsefenin ve aslında hepimizin bu sorununu ele alıyor: *Hayatın yaşamaya değer olup olmaması*.

Film, Haydarpaşa Tren Garında İzmir trenini beklerken tanışan Leyla ve Canan'ın hikâyesini anlatıyor. Şair ve avukat Leyla, lise mezuniyetinin 25. yıl yemeğine katılmak için yola çıkmıştır. Başlangıçta iş görüşmesine gittiğini söyleyen hemşire Canan ise, hastanede birlikte çalıştıkları Doktor Hüseyin'in arkadaşı olan, geçirdiği bir kaza sonucu 6 senedir tüm vücudu felçli ve artık hayatını sona erdirmek isteyen Yavuz'u öldürmek üzere o trene binmiştir. Yavuz'un ısrarlarına dayanamayan Hüseyin bir kere onu öldürmeyi denemiş ancak çok sevdiği için başaramamıştır.

Canan'ın yolculuk sebebinin aslını öğrenmesiyle Leyla kendisini bu hikâyenin dışında tutmaz ve sabah Yavuz'un evine Canan'la birlikte giderler. Burada, Leyla'yı yazdığı şiirlerden tanıyan Yavuz ile başlayan sohbet neticesinde ertesi gün tekrar gelmek üzere evden ayrılırlar. Akşam Leyla arkadaşlarıyla planlanan yemeğe katılır, ertesi sabah yine aynı saatte Yavuz'a uğrarlar ve saat 15:30 trenine yetişmek için yola çıkarlar.

Film yukarıda anılan soruyu sorar fakat bu soruya cevap vermez. Yalnızca baştan sona hayat üzerine betimlemeler yapmakla yetinir. Yavuz'un da filmin sonunda kararını değiştirip değiştirmediğini bilemeyiz. Ama bir yanıt arayanlar için her iki sonu da destekleyecek ipuçları vardır. Yine de film bu soruya herkesin kendisinin cevap vermesi gerektiğini belirtircesine, karakterler üzerinden verilen cevaplara mesafeli yaklaşır.

Hayatın Avukatı: LEYLA

Leyla avukat olmayı “işe yarar bir şey” yapabilmek için seçmiştir ama esas varlığını şiirde, edebiyatta bulur. Bakışında, gülümsemesinde, düşüncelerinde, dalıp gitmesinde bu dünyaya ait olmayan bir hassasiyet vardır. Ama dünyayla arasına bir mesafe koymaz, ona katılır; girişken ve sorgulayıcı bir merak sahibidir. Gözlemleriyle ayrıntıları yakalar, onlardan etkilenir ve bunları cümlelere, dizelere döker, hikâye eder.

Hassasiyeti yanında bir o kadar da güçlüdür. Kendisinin farkındadır (“*Ben bir turuncuyum ve hiçbir şey turuncuyla kafiyeli değil*”). Yavuz'a söylediği gibi, *yazmaktan başka türlü dayanamayacağı* bir hayattır bu ve dayanmanın, hayatını yaşamaya değer hale getirmenin – başka bir deyişle *başkaldırmanın* - bir yolunu bulmuştur Leyla. Kendine ait derin ve zengin bir iç dünya yaratmanın huzuru

içinde kelimeleriyle yaşar ve pekâlâ memnundur halinden. Absürt'le yüzleşip bunu aşabilmiş olmanın dinginliğiyle aynalara tekrar tekrar ve rahatça bakabilir o. Bu haliyle Yavuz'un "*Şiir yazmak işe yarar bir şey değil mi?*" sorusunun bizzat cevabıdır da.

Her şeyi bilmenin sıkıcı olduğunu söylese de aslında her şeyi bilmek, hayatın gizini yaşamak için can atar. Yolculuk boyunca kendine eşlik eden karga motifine (grafiti çizimler, tuvalette karşılaştığı çizim, Yavuz'un evinde balkona konan karga) bir anlam, bir süreklilik/akış yükler.

Canan'ın hikâyesini duyduğu ilk andan itibaren üzerine düşünmeye başlar ve merakla sorduğu sorular sonucunda işin iç yüzünü öğrenir. Sükûnetini hiç kaybetmeden sabaha kadar yaptığı muhasebe sonucunda Canan'a, Yavuz'un evine onunla birlikte gitmek istediğini söyler. Canan başlangıçta onun bu kararına itiraz eder, hatta daha sonraki sahnelerde onu bütün bu olanları sırf bir yazı malzemesi olarak görmekle suçlar. Yavuz da Leyla'nın oraya yalnızca bir insanın ölümüne şahit olma merakından geldiğini söyler.

Oysa Leyla kararlarında ve durduğu yerde nettir. Evet, merak onun temel güdüsü, uğruna yaşanılacak bir şeydir: *Merak etmekten vazgeçse bir köşeye çekilip ölmeyi bekler.* Ama bu merak yalnızca "şahit olmak" üzerine kurulu değildir. Merakla deşip öğrendiklerini anlamak, bilmek ister, onları hikâyelere çevirir. Ancak bir adım öteye de geçer: eylem. Vagona karga grafitisi çizen genci yakalanmaması için ıslığıyla uyarmaya çalışan odur. Tuvalet duvarındaki resme rujuyla ekleme yapar. Canan'a karşı tavırlarında yer yer anaç (defalarca sorduğu "aç mısın?" sorusu), yer yer otoriterdir, onu yönlendirir (taksiye bindirmesi, yemek paralarını hep kendinin ödemesi). Kibirli insanlara özgü "sen bilirsin" umursamazlığı yoktur Leyla'da. Dolayısıyla belki avukatlık mesleğinin - ya da şairliğinin - bir sonucu olarak böyle bir olaya müdahil olur ve Yavuz'u kararından vazgeçirmek için evine gider.

Onu kararından vazgeçirmek ister çünkü hayat yaşamaya değerdir. Tam da Camus'nun işaret ettiği gibi, esasen hiçbir anlamı olmayan sıradan ve rutin hayatlarda ve sarı çiçeklerde mutluluk vardır. Ölünce bir daha asla o sarı çiçek görülmez çünkü. Bu da o sıradan çiçeği kıymetli hale getirir. Tren yolculuğunda her bir durakta gördüğü farklı hikayeler - turuncuya boyanan camlar, kalabalık bir arkadaş toplantısından balkona sigara içmeye çıkan kadın ve ona ceket getiren erkek, bir erkeğin sürdüğü arabadan arabayı tekmeleyerek hışımla ve muhtemelen

kovularak inen öfkeli bir kadın – ya da yemekte şahit olduğu arkadaşlarının hayatları – evlilikler, boşanmalar, psikolojik sorunları olan çocuklar, yatalak anneler, hayata erkenden küsmüş arkadaşlar, yaşlanmanın korkutuculuğu, genç sevgililer, tatil planları vs.. – gibi, görüp görebileceğimiz hikayeler eninde sonunda bunlardır ama her şeye rağmen yaşamındır, bizimdir. Yatağa bağlı bir hayat sürse de kendi hayatı Yavuz için yaşamaya yeterli sebeptir.

Leyla'nın hayatın, uğruna yaşanılacak bir şey olduğuna inanışını “Bir Kitabın Sayfaları” şiirinde de net olarak görürüz. Ceketlere, düğmelere, takvimleri savurarak gelen geleceğe inanmasa da (çünkü bir anlamı yoktur hiçbirinin), bir yıkıntıya dönüşse de yaşayacağını, çünkü bu hayatta kıymetini bilmediğimiz şeylerin olduğunu söyler. Kekiklerde, rüzgârda, bir bardak suda yaşamının sevincini ve umudunu kavrar. Arkadaşının onun için söylediği gibi, “*şiiirleriyle hayatın anlamını çizer.*”

Yeri gelmişken söylemekte beis olmasa gerek, Leyla bize filmin senaristi **Barış Bıçakçı**'yı anımsatmaktadır. Onu hikâyelerinden, romanlarından tanıyanlar, kendisinin de bu soruyu dert edindiğini ve soruya Leyla ile aynı yanıtı verdiğini bilirler. O anlattığında mesela “sıkıcı” Ankara'nın gözümüze daha yaşanılır bir şehir olarak görünmesinin sebebi de budur. Rutinleri, tekrarları, aynı sıradan döngüyü yazılarında tekrar tekrar bize sevdiren odur.

Kararsız Cellat: CANAN

Doktor Hüseyin'in Yavuz'u öldürmesi için ikna ettiği hemşire Canan mesleği gereği her gün ölümü gören, bu nedenle "daha aydınlık" hikâyeleri tercih eden ve oyuncu olmak isteyen genç bir kızdır. Kendini romantik ve hayalperest olarak tanımlamaz, o nedenle Yavuz ve Leyla'nın edebiyat sohbeti onun ilgi alanı dışında kalır. Günlük hayatın gerçekleriyle daha çok muhataptır.

Hayatın yaşamaya değer olup olmadığını ise pek sorgular gözükmemektedir. Ona göre hayat verilidir ve yaşanır. Yavuz'un evinde ona enjekte edeceği şırıngayı hazırlarken şunları söyler: *"Şapşal mapşal.. Hayat devam etsin diye uğraşiyor insanlar... Hatta ölümsüz olmak için bile neler yapıyorlar... Çocuk yapıyorlar, çalışıyorlar... Yaşıyorlar işte..."* Belli ki Canan'ın bu soruyla yüzleşecek bir deneyimi olmamıştır. Belki henüz erkendir. Belki hiç gerçekleşmeyecektir.

Açıktır ki onun esas kaygısı, tüm bu varoluşsal deneyim ve sorgulamaların ötesinde ahlaki bir probleme ilişkindir. Yavuz'u öldürecek olan kendisidir. Onu ilk gördüğümüz andan itibaren hissettiğimiz tüm kararsızlığı, endişesi, ikilemi buradan doğar. Canan yüklendiği bu ağır sorumluluğun farkındadır. Leyla İzmir'e 25 yıl aradan sonra arkadaşlarıyla buluşmaya gitmesini tüm romantikliğiyle "zor" diye tanımlarken Canan ona film boyunca ilk ve son kez tepeden bakarak *"Zor mu? Bu mu zor?"* diye sorarak onu açıkça küçümser.

Kuşkusuz, bir hayatın uğruna yaşamaya değip değmediğine verilecek yanıt ile başka bir insanın hayatına son verme eylemi birbiri ile ilgili değildir. Ama Canan bu noktada kendini Yavuz'a iyilik yaptığı konusunda ikna etmiş gibi görünür. Yine de ilk fırsatta bu kararından caymaya hazırdır. Bir kere trenin durduğu bir istasyonda, bir kere de Yavuz'un evinin önünde geri dönmeye kalkar. Hatta ikinci gün tekrar gelmek üzere Yavuz'un evinden ayrılırlarken Leyla'ya *"Ben de iyilik yapmak için gelmişim ama yok yapamayacağım! Dünyanın iyisi ben miyim başkası yapsın iyilik!"* diye bağırır. Diğer taraftan sonuna kadar gitme cesareti de var görünmektedir.

Canan'a yapacağı iş karşılığında Doktor Hüseyin para da vermiştir. Bu parayı Canan oyunculuk sınavlarına hazırlık kurslarında kullanmak ister. Bunu önceleri söylemez ama daha sonra ağzından kaçırır. Ve biz biliriz ki iyilik meleklerinin paraya ihtiyacı olmaz. Yine de sanki onun hakkında Leyla gibi düşünürüz: *"Hayatını değiştirmek istiyor. Hüseyin abisi bu iş için ona para veriyor mu acaba?"*

Bunu bana söyleyemez. Kimseye söyleyemez. Basit bir alışveriş değil, alışveriş değil bu. İyilik. İyilik yapıyorum diyecek kendi kendine. Karşılıksız da olsa yapardım bu iyiliği.”

Hem Fail Hem Kurban: YAVUZ

Hikâyenin merkezinde yer alan Yavuz, başına gelen kaza sonucu 6 yıldır yatağa bağlı olarak sürdürdüğü hayatına artık bir son vermek istemektedir. Mühendistir ama o da Leyla gibi dayanabilmek için şiiri seçmiştir. Kendi şiir kitapları da vardır ve Leyla'nın iyi bir okuyucusudur. Tekrar etmeli ki şiir ikisini de hayata bağlayan işe yarar bir şeydir.

İmkânları geniştir. Her ihtiyacını gören bir bakıcısı ve İzmir Kordon'da deniz manzaralı bir evi vardır. Zamanını penceresinden dışarıyı seyrederek geçirir. Vapurları, seyyar satıcıları, faytonları, insanları.. Zihninde yaşattığı dizeleri ve hatıralarıyla, nüktedanlığı ve hoş sohbetiyle hayatı ne kadar sevdiğini de gösterir. Üç karakter arasında, en *başkaldırmış* insan odur. İçinde bulunduğu fiziksel yetersizliğe rağmen güler yüzlüdür; çello sesinden, dışarıda akan hayattan beslenmesini bilir. Kaplıca turu için arayan kızı bile kırmadan konuşur.

Yavuz, arkadaşı Hüseyin'den kendisini öldürmek üzere bir hemşire göndermesini umarken sevdiği bir şairi evinin salonunda bulunca mutluluk ve şaşkınlık yaşar. Leyla gitmek için kalkmışken onu biraz daha kalması için ikna eder. Bu iki kadın, yani Leyla ve Canan (her iki ismin de sevgili anlamına gelmesinde bir anlam aramalı mıyız?) Yavuz'a iki seçenekli bir yol gibidir. Canan'a baktığında

gördüğü ölüm ile Leyla'da gördüğü hayat arasında kararından şüphe duymaya başlar.

Leyla hamlesini yapar ve **Julio Cortazar**'ın "Bir Sarı Çiçek" hikâyesini anlatır. Yavuz'un hikâyenin altını çizdiği yer anlamlıdır:

İlk ölümlü olmanın kıvançlı bilinci iliklerime işlemiştir sanki. Ömrümün günden güne, şaraptan şaraba eriyip gideceğini, sonunda şu ya da bu yerde şu ya da bu zamanda biteceğini, gerçekten öleceğimi, bir Luke'un çarka girip de şaşal bir yaşantıyı yinelemeyeceğini bilmek...

Tam da Camus'nun işaret ettiği Absürt'le karşılaşmadır bu. Hayatın içinde yer alan ölümün verdiği anlamsızlık duygusu... "Şaşal bir yaşantı"nın bilincine varmanın kıvançlı. Yavuz her şeyin farkındadır ama Leyla'nın ona hatırlattığı bu güzellik onu duraksatır. Güzellik sarı çiçekte olduğu kadar **Cortazar**'dadır, kitaplardadır, hikâyelerde, şiirlerde, uğruna yaşanacak her ne inşa etmişsek ordadır. Bir daha **Cortazar**'ı hiç okuyamayacağı fikriyle yüzleşir Yavuz. Böylece Leyla kazanan taraf olur ve Canan ile ertesi gün yine gelmeye, yine güzel bir sohbet yapmaya ikna eder onu. Üstelik bu kez Yavuz Leyla'nın katılacağı yemeği de merak etmektedir.

Ancak işin özünde, yaşamak için de ölmek için de başkalarına muhtaçtır Yavuz. Hayatından vazgeçmesine karşılık sırf kendisi yapamadığı için intihar edemez. İsteddiği gibi kitaplarını alıp okuyamaz. Kalkıp dışarıda yürüyemez. Sevdiği mercimek köftesini ona bakıcısı yedirir. Yine de, bütün bu hayatın şimdi yalnızca zihninde var olması onun olmadığı anlamına mı gelir? Zihinde yaşanan bir hayatın, gerçek hayattan daha hakiki olmadığını kim nasıl iddia edebilir? Zaten Leyla'yı da

en başından beri böyle bir zihin dünyası içinde görmüyor muyuz? Hayata dair her şey ancak onun da kendi dünyasında bir şeye dönüştüğü zaman anlamlı, değerli hale gelmiyor mu?

“Siz Olsanız N’apardınız?”

*Ah güzel yaşam! Sevgilim ölüm!
Ben yalnız ikinize hayranım ⁵*

Leyla Canan’ın trene binış hikâyesinin aslını öğrendikten sonra düşünmeye başlar ve onun yerine sorar: “Siz olsanız n’apardınız?”

Filmde, yukarıda değindiğimiz üç karakterin dışında da bu soruya cevap verenler vardır. Yemekli vagonda Leyla ve Canan’ın masasına oturarak sohbetlerine ortak olan – belli ki pavyonlarda çalışan - iki kadından biri örneğin bu soruyu büyük bir üzüntüyle, “İster tabi. Niye istemesin ki? Baksana boyundan aşağısı felç diyor adam. Sen ister miydin öyle yaşamak?” diye yanıtlar.

Diğer taraftan film yanıtını bize bıraktığı tüm bu sorulara hayatın ve ölümün iç içeliğini ve hatta Camus’nun deyimiyle Absürt’ün ta kendisini göstererek cevap vermemizi ister gibidir. Örneğin yemekli vagonda bu hikâye konuşulur ve Leyla iç dünyasında tüm bu sorulara gömülmüşken bir anda ışıklar söner ve bir doğum günü kutlaması yaşanır. Leyla’nın katıldığı 25. yıl yemeğinde de gençlikleri yavaş yavaş sona ermiş ve artık yaşlanmaya doğru yönelmiş bir grup arkadaşın hayatlarından, acılarından, sevinçlerinden, rutinlerinden bir iz yakalarız. Burada da bize verili olan bu hayat, sınırları ve koşullarıyla kendini hissettirir. Bütün bu hikâyelerin hepsi hayata ait, elimizi sallayınca çarpacağımız şeylerdir. Hayat sarı çiçeklerinin yanı sıra tüm çirkinliğiyle de yanı başımızdadır. İnsanlar yaşlanır, bakıma muhtaç düşerler, uğranılan kazalar sonucu yatağa bağlı hale gelinebilir... Neticede herkes Sisifos gibi aynı kayayı her gün dağın tepesine iterek tamamlar ömrünü.

Film, şairler ve şiirler hakkında pek çok şey söylemesinin yanında, merkezindeki soruyu/soruları da esasında şiir üzerinden sorar. Hatta kendisinin de başlı başına bir şiir denemesi olduğu söylene yanlıs olmaz. Bu paralellik ayrıca anlamlıdır çünkü,

sınır tedirginliğini, kararsızlığını tercih eden; bu yönüyle otağ'ını daha çok 'fantezi'ye kuran şiir, cesaret isteyen tekinsiz bir alandır. İlhan Berk, bu alana "şiirin ileri karakolları" adını verir. Yaşam ve ölüm'ün omuz omuza olduğu bu "ateş altındaki sınır"da âşina/yaban, haz/korku, heyecan/ürperme vs. gibi çelişik duygular iç içe geçmiştir. Böyle bir şiir, şair için de okur için de "sürgünler yeri"dir.⁶

Böyle bir sürgün yerinde herkes kendi nedenini yaratmaya özgürdür. Üstelik "yaşama nedeni denilen şey, aynı zamanda çok güzel bir ölme nedenidir de."⁷

Nedenler arasında bir tren yolculuğu olan film, söylemek istediği şeyi en başta söylemektedir aslında: Leyla garda beklerken iç sesinden katılacağı yemeğin provasını yaptığını, arkadaşlarının sözlerini tahmin ettiğini duyarız. Bu esnada bir gelin ve damat garda fotoğraf çektirmektedir. Yeni bir hayata adım atan mutlu çiftin pozlarıyla Leyla'nın yaşlanma ve değişme üzerine sözleri üst üste biner. En anlamlısı en bilindiğidir: "Hayat işte..."

¹ Albert Camus, Sisifos Söyleni, 38. bs., Can Yayınları, İstanbul, 2018, s.29.

² a.g.e., s. 31

³ a.g.e., s. 68.

⁴ a.g.e., s. 140.

⁵ Edip Cansever, "Manastırlı Hilmi Beye Dördüncü Mektup", Sonrası Kalır II, 13. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 305.

⁶ Cüneyt İssı, "İlhan Berk'in 'Saint-Antoine'ın Güvercinleri' Şiiri" [\[link\]](#) (Erişim tarihi: 1.5.2018)

⁷ Albert Camus, a.g.e., s. 22.